

УДК 347.941

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i40.392>

Чванкін Сергій Анатолійович,

кандидат юридичних наук, доцент,
голова Київського районного суду м. Одеси,
голова Асоціації слідчих суддів України
ORCID ID: 0000-0002-9800-854X

ДОКАЗОВЕ ЗНАЧЕННЯ ДАНИХ З ЕЛЕКТРОННИХ ПОВІДОМЛЕНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Постановка проблеми. Людство з давніх часів цікавили способи швидкої передачі інформації на далекі відстані. Засоби передачі повідомлень постійно розвивались та прискорювались.

Історії відомі різні способи передачі інформації на далекі відстані: усні або письмові повідомлення передавались через листонош, посланців, поштові відправлення здійснювались за допомогою різноманітних транспортних засобів. Одним з найвідоміших бігунів, який передав важливе повідомлення, був грек Фідіппід, який за легендою приніс звістку до Афин про перемогу греків над персами в битві при Марафоні (490 р. до н. е.).

Для передачі повідомлень на менші відстані було вигадано безліч способів: жестовий або символний (сигнали могли передаватись за допомогою різних рухів, запалювання вогнища, запуску сигнальної ракети у повітря тощо), звуковий (за допомогою крику чи різних допоміжних засобів: дзвонів, гонгу, барабана, трембіти тощо), з використанням тварин (найбільш відомий спосіб голубина пошта) та ін.

Протягом тривалого часу швидкість поштових повідомлень залежала від швидкості транспорту, яким вони могли передаватись (наземний, морський, повітряний). Усе змінилося зі створенням електронних засобів передачі інформації. Серед перших таких засобів був винайдений у XIX столітті телеграф, який майже миттєво передавав повідомлення на далекі відстані. У XX столітті швидкий розвиток інформаційних технологій створив практично необмежені можливості для миттєвої передачі інформації в будь-яку точку цивілізованого світу за допомогою електронних повідомлень. Електронне повідомлення стало

зручним і дуже поширеним способом обміну інформацією і тому його все частіше використовують у процесі судового доказування для встановлення судами обставин справи. Тому природно, що в ч. 1 ст. 100 ЦПК електронне повідомлення назване серед видів електронних доказів.

Проблематики використання в процесі судового доказування електронних доказів загалом та електронних повідомлень зокрема торкались у своїх наукових працях такі вчені, як: О.Т. Боннер, С.П. Ворожбит, М.О. Гетманцев, Н.Ю. Голубєва, К.Б. Дрогозюк, А.Ю. Каламайко, О.М. Лазько, Д.М. Моїсеєнко, Ю.С. Павлова, В.С. Петренко, Д.М. Цехан, А.С. Штефан та ін. Однак як у юридичній науці, так і у судовій практиці залишається велика кількість проблем, пов'язаних зі збиранням, дослідженням та оцінкою електронних повідомлень як різновиду електронних доказів у цивільному процесі.

Метою цієї наукової статті є встановлення процесуального порядку та особливостей використання електронних повідомлень у процесі судового доказування у цивільному судочинстві України.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні обмін електронними повідомленнями може здійснюватися з використанням великої кількості різноманітних сервісів. Кожен спосіб передачі електронних повідомлень має свої особливості. Тому залежно від засобів їх передачі електронні повідомлення поділяються на такі види:

1. Електронні повідомлення, передані за допомогою стільникового зв'язку у стандарті GSM: SMS-повідомлення, MMS-повідомлення, голосові повідомлення.

2. Електронні повідомлення, передані за допомогою мобільних додатків-месенджерів: Viber, WhatsApp, Telegram тощо.

3. Електронні повідомлення, передані за допомогою електронної пошти.

4. Електронні повідомлення, передані у соціальних мережах.

5. Електронні повідомлення, передані з використанням інших сервісів у мережі Інтернет.

За формою передачі інформації в електронному повідомленні вони поділяються на: текстові, графічні, звукові, відеоповідомлення, комбіновані.

Важливо розуміти, що до електронних повідомлень не висуваються ті ж вимоги, що встановлені для електронних документів положеннями Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. № 851-IV. Отже, за загальним правилом, для того щоб електронне повідомлення мало юридичну силу електронного доказу, його оригінал не обов'язково повинен бути скріплений електронним підписом.

Це розширює коло можливостей щодо використання електронних повідомлень у процесі судового доказування, адже більшість таких повідомлень не скріплюються електронними підписами. Водночас відсутність електронного підпису ускладнює завдання ідентифікації особи відправника електронного повідомлення у випадках, якщо одна зі сторін судового спору заперечує свою участь в електронній переписці.

Так, в одній із цивільних справ, де стороною було використано як доказ SMS-переписку, суд відзначив, що з роздруківки такої переписки неможливо зрозуміти між ким вона відбувалася, які були домовленості та взагалі про що відбувалися ці домовленості, а наявність у СМС-повідомленні карткового рахунка на ім'я певної особи не свідчить, що між сторонами склалися договірні правовідносини [1]. В іншій справі суд також дійшов висновку, що роздруківка SMS-переписки не може слугувати доказом правовідносин, які виникли між сторонами з приводу позики коштів, позаяк вказана роздруківка виготовлена позивачем, не містить посилань на абонентські номери, їх власників. Крім того, суду не надано доказів, що така переписка насправді мала місце [2].

Ідентифікація учасників електронної переписки з використанням сервісів стільникового зв'язку у стандарті GSM, а також більшості месенджерів (переважно такі месенджери, як Viber, WhatsApp, потребують у разі встановлення та активації прив'язки до номера телефону, однак

є й такі, що цього не потребують; прикладом може слугувати Skype, у якому ідентифікація абонента за номером телефону не є обов'язковою) пов'язана зі встановленням власника номера телефону. Інколи доведення факту належності номера телефону конкретній особі може стати проблемою, у чому можна переконатись, аналізуючи судову практику [3; 4; 5; 6], адже якщо абонентський номер обслуговувався в конкретний період у мережі рухомого (мобільного) зв'язку на умовах без укладання договору про надання телекомунікаційних послуг у письмовій формі та без реєстрації абонента у оператора, такий оператор не зможе надати інформацію про особу, якій належить зазначений номер телефону, ні на адвокатський запит, ні на запит суду.

Відповідно до встановленого правила розподілу обов'язків (тягаря) доказування, кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених ЦПК (ч. 3 ст. 13, ч. 1 ст. 81 ЦПК [7]). Тому якщо стосовно авторства електронного повідомлення між сторонами цивільного процесу виникає спір, саме на стороні, яка посилається на факт надсилання повідомлення як на підставу своїх вимог чи заперечень, лежить тягар доказування як самого факту відправлення електронного повідомлення конкретного змісту, так і осіб відправника й одержувача такого електронного повідомлення.

Як правило, суди не приймають як достовірний доказ належності номера телефону конкретній особі запис імені у телефоні співрозмовника, адже у своєму телефоні особа може підписати будь-який номер будь-яким іменем [8].

Належність телефонного номера конкретній особі може бути встановлена за допомогою різних доказів:

1. Письмових доказів. Наприклад, якщо особа у різних документах (анкетах, заявах за місцем роботи чи навчання, процесуальних документах тощо) особисто вказувала такий телефонний номер як власний контактний номер телефону.

2. Показань свідків. Свідки можуть підтвердити під час допиту в судовому засіданні, що такий номер телефону належить конкретній особі, і що вони зв'язувались з цією особою саме за цим номером.

3. Електронних доказів. Наприклад, контактні номери телефонів часто вказуються на офіційних сайтах фізичних та юридичних осіб, їх особистих сторінках у соціальних мережах (якщо достовірно встановлено належність сторінки конкретній

особі), у різних електронних реєстрах (наприклад, Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань) тощо.

В окремих випадках сторона судового спору може, не заперечуючи того факту, що саме їй належить телефонний номер, з якого було надіслане повідомлення, стверджувати, що до цього телефону мають доступ різні особи (наприклад, члени сім'ї) [9], а отже, конкретне повідомлення могло бути надіслане будь-ким з них. Суди повинні скептично ставитись до таких тверджень. Якщо було достовірно встановлено, що електронне повідомлення надіслане з номера, який належить конкретній особі, то надсилання такого повідомлення цією особою повинно презюмуватись. Тобто саме на власника телефонного номера в такому разі покладається тягар доказування суду того факту, що електронне повідомлення було відправлено не ним, а іншою особою.

У судовій практиці нерідко виникає необхідність встановити учасників електронної переписки через електронну пошту. Д.М. Моїсеєнко називає такі способи доказування в суді особи власника конкретної адреси електронної пошти: 1) за назвою електронної скриньки (нерідко у назві поштової скриньки використовується ім'я та/чи прізвище її володільця); 2) шляхом надання запиту до компанії, яка надає поштовий сервіс; 3) через показання свідків; 4) шляхом надання письмових доказів (документи, в яких особа зазначала адресу власної електронної пошти); 5) шляхом визнання особою в суді факту належності їй конкретної електронної скриньки [10, с. 58].

Як видається з вищенаведеного переліку, засоби доказування належності адреси електронної пошти конкретній особі практично ті самі, що й засоби доказування належності особі телефонного номера. Однак є й відмінності. Так, у разі з телефонним номером компанія – надавач послуг мобільного зв'язку здебільшого не має інформації щодо анкетних даних конкретних абонентів. Таку інформацію можна в неї отримати лише, якщо відповідні послуги в конкретний період часу надавалися на підставі письмового договору з абонентом. У разі з електронною поштою реєстрація електронної скриньки завжди передбачає необхідність зазначення персональних даних користувача: імені, дати народження, місця проживання тощо. Водночас якщо оператор мобільного зв'язку володіє інформацією про абонента, то ця інформація завжди є достовірною,

адже під час укладання письмового договору абонент надає документи, які підтверджують його особу, тоді як під час реєстрації електронної скриньки користувач сам вносить про себе анкетні дані, які компанією, що надає поштовий сервіс, не перевіряються, а отже, ризик внесення недостовірних даних є значно вищим.

Не можна ігнорувати й можливість неправомірного втручання в роботу поштової скриньки та надсилання електронного повідомлення з електронної пошти сторонньою особою, якщо пароль доступу до неї виявився ненадійним та був зламаний або відомий іншим особам (колишнім чи теперішнім членам сім'ї, друзям, колегам по роботі тощо). Однак у такому разі тягар доказування цього факту (факту надсилання електронного повідомлення сторонньою особою) покладатиметься на власника поштової скриньки.

Певні проблеми виникають і у разі необхідності ідентифікації авторів переписки у соціальних мережах. Можливість реєстрації у соціальній мережі не лише під власним іменем, а й під чужим іменем або під «ніком» створює перешкоди для достовірного встановлення судом автора електронного повідомлення у випадках, якщо сторона судового спору заперечує реєстрацію нею відповідного акаунту у соціальній мережі. Варто зауважити, що, незважаючи на можливість реєстрації у соціальній мережі під чужим іменем, усе ж шляхом аналізу наповнення акаунту можна доволі достовірно встановити його власника. Так, якщо акаунт зареєстрований досить давно (за півроку-рік або більше до надсилання електронного повідомлення) під іменем конкретної особи, і ним протягом усього часу активно користувалися: на ньому викладені фотографії цієї особи, інша ідентифікуюча інформація про неї, можна цілком упевнено стверджувати, що акаунт у соціальній мережі зареєстрований саме цією особою.

Ще однією практичною проблемою, пов'язаною з використанням електронних повідомлень у процесі судового доказування, є необхідність дотримання судом прав учасників електронної переписки на недоторканість приватного життя.

Як справедливо відзначає Р.В. Пожоджук, інформація про особисте і сімейне життя особи є конфіденційною, а право на недоторканість приватного життя є одним із основоположних прав людини та може бути порушено виключно у чітко визначених законом випадках і за наявності конкретних умов [11, с. 98].

Відповідно до ст. 31 Конституції України кожному гарантується таємниця листування,

телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо [12].

Реалізація такої конституційної норми у цивільному процесі відбувається через положення ч. 8 ст. 7 ЦПК, відповідно до яких особисті папери, листи, записи телефонних розмов, телеграми та інші види кореспонденції можуть бути оголошені у судовому засіданні лише за згодою осіб, визначених Цивільним кодексом України [7]. Аналогічне правило міститься й у ст. 236 ЦПК. Тобто положення процесуального законодавства відсилають до норм ЦК, відповідно до ч. 2 ст. 306 якого листи, телеграми та інші види кореспонденції можуть використовуватися, зокрема шляхом опублікування, лише за згодою особи, яка надіслала їх, та адресата. Якщо кореспонденція стосується особистого життя іншої фізичної особи, для її використання, зокрема шляхом опублікування, потрібна згода цієї особи [13].

Під дію наведених положень чинного законодавства цілком підпадають електронні повідомлення. Тобто якщо доказова інформація міститься у електронних повідомленнях приватного характеру, то її можна використати у судовому процесі лише за згодою всіх учасників електронного листування (як відправника, так і одержувача). За наявності заперечень з боку хоча б одного з них таке електронне листування не може бути використано як доказ у суді, а якщо все ж таки буде подано до суду, не повинно прийматися судом до уваги під час ухвалення рішення, оскільки вважатиметься недопустимим доказом.

Як справедливо вказує М.А. Островська, такі правила стосуються лише приватної кореспонденції та не поширюються на ділову електронну переписку [14, с. 109].

Використовуючи електронне повідомлення як доказ у суді, важливо дотримуватися встановленого процесуального порядку подання його до суду. Оскільки електронне повідомлення є різновидом електронних доказів, на нього поширюються положення ст. 100 ЦПК. До суду може бути надано як електронну, так і паперову копію електронного повідомлення. За необхідності суд може оглянути оригінал електронного повідомлення, який міститься на мобільному пристрої або безпосередньо в мережі Інтернет.

Висновки. На відміну від електронних документів, для електронних повідомлень нормами чинного законодавства не передбачено такого обов'язкового реквізиту, як електронний підпис. Тому навіть якщо оригінал електронного повідомлення не скріплений електронним підписом, він може бути використаний як електронний доказ у суді.

Тягар доказування авторства електронного повідомлення покладається на особу, яка посилається на факт надсилання повідомлення як на підставу своїх вимог чи заперечень. У випадках наявності заперечень з боку сторони судового процесу таке доказування є доволі складним завданням та вимагає від адвоката ретельного підходу до формування доказової бази.

Відправником електронного повідомлення вважається власник номера телефону, реєстрант електронної скриньки, акаунту в соціальній мережі чи іншого електронного сервісу, з використанням якого було відправлене електронне повідомлення. Якщо судом було достовірно встановлено, що електронне повідомлення відправлене з номера телефону, електронної скриньки, акаунту в соціальній мережі, іншого електронного сервісу, який належить конкретній особі (якщо реєстрантом є конкретна особа), то надсилання такого повідомлення цією особою повинне презюмуватися. Саме на неї покладається в такому разі тягар доказування суду того факту, що електронне повідомлення було відправлено іншою особою.

Є широке коло доказів, за допомогою яких можна довести у суді належність номера телефону, електронної скриньки, акаунту в соціальній мережі конкретній особі (письмові докази, електронні докази, показання свідків). Такі докази переважно є непрямими, а тому повинні використовуватися у сукупності, тим самим підвищуючи достовірність встановлюваних за їх допомогою обставин справи.

Електронне повідомлення приватного характеру може бути використане як доказ у суді лише за згодою всіх учасників електронного листування (як відправника, так і одержувача). За наявності заперечень з боку хоча б одного з них таке електронне повідомлення не може бути використане як доказ у суді, а якщо все ж таки буде подане до суду, не повинно прийматися судом до уваги під час ухвалення рішення, оскільки вважатиметься недопустимим доказом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рішення Менського районного суду Чернігівської області від 02.07.2020 р. у справі № 738/2225/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90171337>.
2. Заочне рішення Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 13.03.2019 р. у справі № 705/1400/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80672194>.
3. Рішення Святошинського районного суду м. Києва від 10.01.2019 р. у справі № 759/13083/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79882505>.
4. Рішення Сихівського районного суду м. Львова від 29.08.2018 р. у справі № 464/7100/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76193242>.
5. Рішення Хотинського районного суду Чернівецької області від 16.05.2019 р. у справі № 724/619/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81769426>.
6. Рішення Київського районного суду м. Одеси від 26.06.2020 р. у справі № 947/8734/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90078876>.
7. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.
8. Рішення Городоцького районного суду Хмельницької області від 02.12.2019 р. у справі № 672/842/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86169949>.
9. Рішення Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 27.10.2020 р. у справі № 743/625/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92700706>.
10. Моїсеєнко Д.М. Проблемні питання застосування електронного листування як доказу в цивільному процесі України. *Право та державне управління*. 2018. № 3 (32). Т. 1. С. 57–61.
11. Пожоджук Р.В. Захист права на недоторканність приватного життя споживача послуг у мережі Інтернет. *Приватне право і підприємництво*. 2019. Вип. 19. С. 97–102.
12. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
13. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44 Ст. 356.
14. Островська М.А. Листування у месенджері як доказ, без порушення права на комунікаційну приватність. *Новели цивільного процесуального законодавства: докази та доказування* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.) / Уклад.: Стоянова Т.А., Островська Л.А, Сатановська О.В.; за загальною редакцією д.ю.н., професора Н.Ю. Голубєвої. Одеса : Фенікс, 2020. С. 108–113.

Чванкін Сергій Анатолійович

ДОКАЗОВЕ ЗНАЧЕННЯ ДАНИХ З ЕЛЕКТРОННИХ ПОВІДОМЛЕНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У цій науковій статті охарактеризовано процесуальний порядок та особливості використання електронних повідомлень у процесі судового доказування у цивільному судочинстві України.

Встановлено види електронних повідомлень, що можуть бути використані як джерело доказової інформації, залежно від засобів їх передачі та форми передачі інформації в електронному повідомленні. Охарактеризовано відмінність електронного повідомлення від електронного документа та надано оцінку значенню електронного підпису на електронному повідомленні та його впливу на юридичну силу електронного повідомлення як електронного доказу в цивільному процесі України.

Обґрунтовано, що у випадках наявності заперечень з боку сторони судового процесу щодо її участі в електронній переписці доказування цього факту є доволі складним завданням та вимагає від адвоката ретельного підходу до формування доказової бази.

Окреслено коло судових доказів, що можуть бути використані сторонами судового процесу для ідентифікації учасників електронного листування, що здійснювалося з використанням стільникового зв'язку, мобільних додатків-месенджерів, електронної пошти та соціальних мереж. Визначено основні правила щодо розподілу тягаря доказування обставин, пов'язаних з ідентифікацією учасників електронного спілкування, між сторонами судового процесу. Встановлено особливості судового доказування належності номера телефону, електронної скриньки, аккаунту в соціальній мережі конкретній особі.

Названо основні правила використання в процесі судового доказування електронних повідомлень приватного характеру з огляду на необхідність дотримання судом прав учасників електронної переписки на недоторканість приватного життя. Окреслено перелік осіб, чия згода на використання даних електронного листування має бути надана, щоб електронне повідомлення було прийняте судом як допустимий доказ. Охарактеризовано процесуальний порядок подання до суду електронних та паперових копій електронних повідомлень як електронних доказів у цивільній справі та огляду судом оригіналів цих доказів.

Ключові слова: правосуддя, цивільний процес, електронне листування, електронне спілкування, судові доказування, електронний доказ.

Chvankin Sergiy

EVIDENCIAL VALUE OF DATA FROM ELECTRONIC MESSAGES IN CIVIL JUDICIAL PROCEEDINGS

This scientific article describes the procedural order and features of the use of electronic messages in the process of judicial proving in civil proceedings of Ukraine.

It was found out the types of electronic messages that can be used as a source of evidence, depending on the means of their transmission and the form of transmission of information in the electronic message. The difference between an electronic message and an electronic document was characterized and an assessment was made of the value of an electronic signature on an electronic message and its impact on the legal force of an electronic message as electronic evidence in civil proceedings of Ukraine.

It was substantiated that in cases of objections on the part of the trial regarding its participation in electronic correspondence, judicial proving of this fact is quite a difficult task and requires a lawyer to take a careful approach to the formation of the evidence base.

The range of court evidence that can be used by litigants to identify participants in electronic correspondence using cellular communications, mobile messenger applications, e-mail and social networks was outlined. The basic rules for the distribution of the burden of proving the circumstances related to the identification of participants in electronic communication between the parties to the lawsuit are defined. The peculiarities of judicial proof of belonging of a telephone number, e-mail box, social network account to a specific person have been established.

The basic rules for the use of private electronic messages in the process of judicial proving are given, given the need for the court to respect the rights of participants in electronic correspondence to privacy. The list of persons whose consent to the use of electronic correspondence data must be given in order for the electronic message to be accepted by the court as admissible evidence was outlined. The procedural order for submitting electronic and paper copies of electronic messages as electronic evidence in a civil case and review by the court of the originals of this evidence was described.

Key words: justice, civil proceedings, electronic correspondence, electronic communication, judicial proving, electronic evidence.